

Beleidsnota

Natuurinclusief bouwen en inrichten

Gemeente Drimmelen

ONDERWERP: Beleidsnota natuurinclusief bouwen en inrichten
PROJECT: Natuurinclusief bouwen en inrichten
DATUM: 17 December 2024
OPDRACHTGEVER: Gemeente Drimmelen
TER ATTENTIE VAN: Alex van der Zwaluw
VAN: Nest Natuurinclusief
ADVISEUR: Ingrid Sloots, Tim Tabak

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Introductie.....	4
Doel van het beleid voor natuurinclusief bouwen	4
Reikwijdte	4
Nieuwbouw van woningen	4
Renovatie- en transformatieprojecten, andere gebouwtypen, infrastructuur, (her)inrichting buitenruimte	4
Aanpak	5
Samenvatting verplichtingen natuurinclusief bouwen en inrichten	5
2. Doelstellingen	6
Doelstellingen vanuit bestaand gemeentelijk beleid	6
Coalitieakkoord.....	6
Programma Wonen 2030.....	6
Integraal Groenbeleidsplan 2017-2026	6
Doelstellingen vanuit wettelijke verplichtingen	7
Omgevingswet en natuurbescherming	7
Europese Natuurherstelwet (Nhw).....	7
Voorgestelde doelstellingen voor het natuurinclusief beleidskader	8
Aandachtspunten bij de doelstellingen voor biodiversiteit	9
Doelstelling 1: Behoud en bescherming van bestaande natuur	9
Doelstelling 2: Groenstructuren binnen het plangebied en verbinding met de omgeving	9
Doelstelling 3: Voldoende ruimte voor diverse natuurtypen	10
Doelstelling 4: Ecologische kwaliteit: habitatrealisatie	10
Normen voor de natuurinclusieve beleidsnota	11
Norm 1. Groennorm van 50m ² openbaar groen per woning	11
Norm 2. Hoogwaardig habitat voor doelsoorten.....	11
3. Methodiek	12
De werkwijze	12
Bepaling projectcategorie	12
Bepaling aantal doelsoorten	13
4. Doelsoorten en natuurtypen	14
De keuze van doelsoorten	14
Doelsoorten en natuurtypen.....	14
Werkwijze selectie doelsoorten	14
Het kiezen voor een niet-geselecteerde doelsoort	14
5. Natuurinclusieve maatregelen	16
Doelsoorten en natuurinclusieve maatregelen.....	16
6. Het toetsingssysteem en formulier	17

Benodigde informatie	17
1. Projectinformatie:	17
2. Tabel met keuze maatregelen, verblijfsplekken en m ² oppervlak per maatregel	17
3. Plankaart na-situatie.....	17
Plantoetsing	17
Initiatieffase en omgevingstafel	17
7. Juridische borging, aanpasbaarheid en flexibiliteit van deze nota	18
Planologische inbedding	18
<i>Het omgevingsplan en natuurinclusief bouwen</i>	18
<i>Beleidsregel Natuurinclusief bouwen</i>	18
<i>Overgangsregeling</i>	19
<i>Toezicht en handhaven</i>	19
Lerend systeem	19
Afwijkingsmogelijkheden	19
8. Definities	21
9. Bronnen en verwijzingen	23
<i>Colofon</i>	24

Bijlage 1 Inspiratiegids natuurinclusief Drimmelen

Bijlage 2 Toetsingsformulier en inrichtingsmaatregelen natuurinclusief Drimmelen

Bijlage 3 Beleidsregel natuurinclusief bouwen en inrichten

1. Inleiding

Introductie

Wij willen graag een duurzame, blauwgroene gemeente zijn met een goed leefklimaat en een hoge belevingswaarde, nu en in de toekomst. We hebben in Drimmelen al veel mooie natuur, met de Biesbosch als kloppend hart. "Maar het moet beter en het moet meer."

In het coalitieakkoord 'Bouwen aan een duurzaam, sociaal en veilig Drimmelen 2022 - 2026' is daarom benoemd dat er meer aandacht moet komen voor biodiversiteit om de hoogwaardige natuur in Drimmelen te behouden en waar mogelijk te versterken. Een belangrijke activiteit om deze ambitie te realiseren is 'natuurinclusief bouwen'. De woningbouwopgave is namelijk een unieke gelegenheid om meer, betaalbare woningen te realiseren en tegelijkertijd de leefomgeving in te richten met aandacht voor biodiversiteit. Het resultaat: We bouwen natuurinclusief en behouden onze hoogwaardige natuur. Zodat inwoners in en rondom huis fijn kunnen leven.

Voorliggende beleidsnota geeft aan hoe we in Drimmelen invulling geven aan natuurinclusiviteit. In dit document beschrijven we het natuurinclusieve beleid en de inhoudelijke uitwerking hoe we natuurinclusief bouwen concreet maken voor nieuwbouwprojecten en plantoetsing.

Doel van het beleid voor natuurinclusief bouwen

De komende jaren zetten we in op natuurinclusief bouwen om zo met iedere ruimtelijke nieuwbouwopgave de biodiversiteit in de gemeente te beschermen en versterken. Met het natuurinclusief beleid zorgen we ervoor dat er vanaf het begin van het ontwikkelproces duidelijkheid wordt gegeven aan initiatiefnemers over waar een woningbouwontwikkeling aan moet voldoen en welke keuzes er zijn. Daarbij dragen we ook zorg voor een goede, inhoudelijke beoordeling van plannen op een gestructureerde manier. Zo wordt efficiënte toetsing van plannen mogelijk en gemakkelijk gemaakt.

Reikwijdte

Nieuwbouw van woningen

Er is een aantal projecten waarop het beleid van toepassing is. Het beleid voor natuurinclusief bouwen geldt momenteel alleen voor nieuwbouwprojecten. Onder nieuwbouwprojecten valt voor nu alleen de realisatie van meerdere woningen. De realisatie van één woning is uitgesloten van de verplichtingen voor natuurinclusief bouwen en inrichten. We voeren met aanvrager hierover het gesprek en zetten in op bewustwording. De geografische scope voor natuurinclusief bouwen en inrichten betreft de gehele gemeente Drimmelen.

Renovatie- en transformatieprojecten, andere gebouwtypen, infrastructuur, (her)inrichting buitenruimte

Renovatie- en transformatieprojecten en de realisatie van andere gebouwen anders dan woningen vallen niet onder dit kader. Wel vragen we aanvragers bij renovaties om zich in te spannen om te onderzoeken of het mogelijk is om groene daken en groene gevels aan te leggen. Uitzonderingen hierop zijn van toepassing voor monumenten, gebouwen met cultuurhistorische waarde en beschermde dorpsgezichten.

Infrastructurele projecten en (her)inrichting van de buitenruimte zijn als projecttypen ook niet meegenomen vanwege hun diverse en complexe aard. De doelstellingen en maatregelen die in dit kader benoemd worden voor het inrichten van de groene leefomgeving worden wel zoveel mogelijk toegepast op eigen projecten. Op deze manier willen we het goede voorbeeld geven.

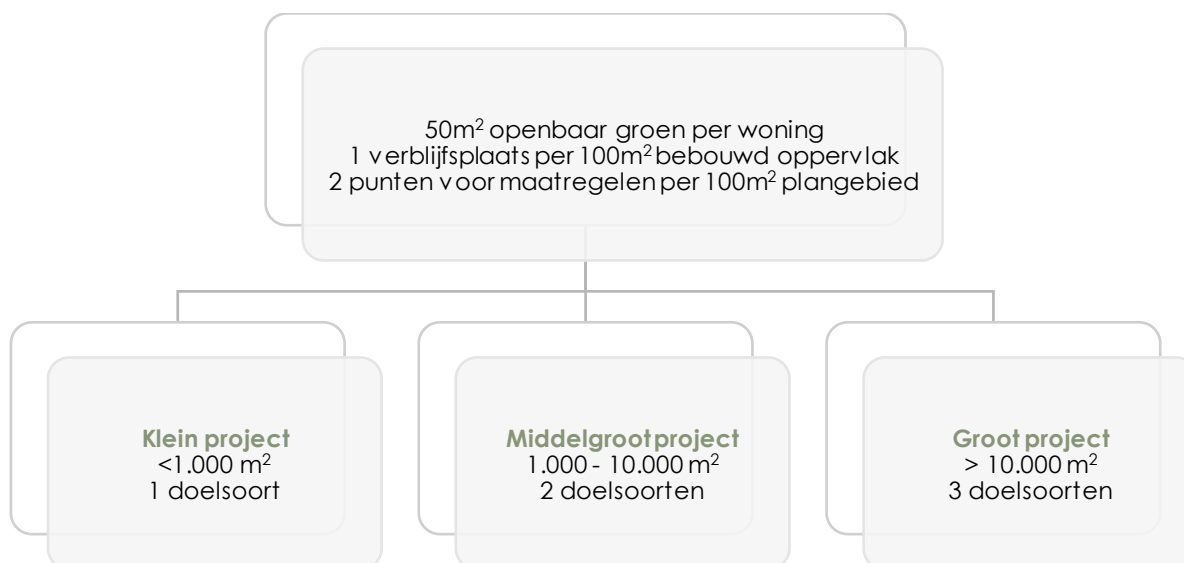
Aanpak

Om tot een goed onderbouwd natuurinclusief beleid te komen, zijn eerst de gemeentelijke doelstellingen en wensen in kaart gebracht. Daarop zijn doelstellingen en normen voor het natuurinclusieve beleid gebaseerd. Naar aanleiding van het globaal in beeld brengen van de lokale ecologie en het raadplegen van lokale natuurverenigingen zijn doelsoorten geselecteerd welke passen bij de aanwezige natuurtypen. Aan de hand van de doelsoorten en natuurtypen zijn geschikte natuurinclusieve maatregelen opgesteld. Middels een puntensysteem kan vervolgens gekeken worden of voldoende natuurinclusieve maatregelen zijn opgenomen in het project die samen een zo volwaardig mogelijk leefgebied voor doelsoorten vormen. Tot slot leggen we vast wat de bijbehorende, overkoepelende regels zijn en maken we inzichtelijk hoe hier praktisch mee gewerkt kan worden in planprocessen.

Samenvatting verplichtingen natuurinclusief bouwen en inrichten

De verplichting voor natuurinclusief bouwen in Gemeente Drimmelen zetten we hieronder uiteen. Samengevat bestaat deze uit:

- Afhankelijk van de projectgrootte een verplicht aantal doelsoorten;
- Een verplichtende groennorm van 50m² openbaar groen per woning;
- Het realiseren van één verblijfplaats per 100m² bebouwd oppervlak (hoofdbouwwerk) voor gebouwbewonende soorten.
- Een selectie van maatregelen die past bij de gekozen doelsoorten en die in aantal vierkante meters voldoet aan de doelstelling om 2 punten voor natuurinclusieve inrichtingsmaatregelen per 100m² te behalen;
- Het aanleveren van het toetsingsformulier met daarbij standaard informatie met overzichtstabellen en plankaarten voor plantoetsing.

Figuur 1: Projectcategorieën bouwprojecten

---

2. Doelstellingen

Doelstellingen vanuit bestaand gemeentelijk beleid

In verschillende beleidsstukken van de gemeente Drimmelen zijn doelstellingen en maatregelen voor natuur en biodiversiteit benoemd.

Coalitieakkoord

In het coalitieakkoord van Drimmelen (2022-2026) wordt de ambitie voor Biodiversiteit uiteengezet als:

".. het moet beter en het moet meer. Wij willen meer aandacht voor biodiversiteit, streven naar dorpsbosjes in alle dorpen en willen dat onze kinderen de liefde voor de natuur van jongs af aan meekrijgen."

"De woningbouwopgave is een unieke gelegenheid om tegelijkertijd de groenvoorzieningen in te richten. We bouwen natuurinclusief en behouden onze hoogwaardige natuur. Zodat onze inwoners in en rondom huis fijn kunnen leven."

Programma Wonen 2030

In het 'Programma Wonen 2030 - Drimmelen groeit' zijn biodiversiteit en de bijdrage van groen als volgt benoemd:

"Een belangrijke waarde in onze gemeente is het zijn van een blauwgroene gemeente. Uitgangspunt is dat groen een belangrijk onderdeel is van een prettige leefomgeving en bijdraagt aan ontmoeten, spelen en sporten. Door in groen te investeren dragen we bij aan de biodiversiteit in onze gemeente. We kijken daarbij ook naar de openbare ruimte en denken bijvoorbeeld aan het groen inrichten van parkeerplaatsen."

Integraal Groenbeleidsplan 2017-2026

In het Integraal Groenbeleidsplan 2017-2026 is het geldende beleid voor openbaar groen geïntegreerd. Het plan vormt het toetsingskader voor groen bij ruimtelijke ontwikkelingen. Eén van de ambities is om, in nog op te stellen ruimtelijke plannen voor nieuwbouw in de verkeerskundige bebouwde kom, 50 m² openbaar groen per woning te realiseren. We nemen deze groennorm voor de gehele gemeente mee als doelstelling in dit kader.

Doelstellingen vanuit wettelijke verplichtingen

Omgevingswet en natuurbescherming

De Omgevingswet kent regels voor natuurbescherming (voorheen: Wet Natuurbescherming). Bij bouwwerkzaamheden of de inrichting van de (openbare) ruimte is er namelijk een kans dat beschermde dieren of planten worden geschaad of gestoord. Soortgelijke werkzaamheden worden in de Omgevingswet een 'Flora en Fauna-activiteit' genoemd: een activiteit met mogelijke gevolgen voor van nature in het wild levende dieren of planten. Dat schaden of verstoren is verboden.

Iemand die een flora- en fauna-activiteit wil verrichten op een plek, moet controleren of er aanwijzingen zijn dat op die plek of in de buurt ervan bepaalde soorten of habitats voorkomen. Als er aanwijzingen zijn dat er beschermde soorten of habitats aanwezig zijn, dan is het verplicht om na te gaan of nadelige gevolgen voor die dieren of planten uit te sluiten zijn. Bij de diersoorten gaat het dan ook om hun nesten, foerageerplaatsen, voortplantingsplaatsen, rustplaatsen en eieren. Het uitsluiten of er nadelige gevolgen zijn, moet plaatsvinden aan de hand van objectieve gegevens. Als nadelige gevolgen niet uit te sluiten zijn, moet degene die de activiteit verricht alle passende preventieve maatregelen treffen om nadelige gevolgen voor dier- en plantensoorten te voorkomen.

Europese Natuurherstelwet (Nhw)

De Europese natuurherstelwet is in juni 2024 aangenomen. Deze EU-natuurherstelwet verplicht tot het nemen van actie om habitat te herstellen en voldoende groenoppervlak en boomkroonbedekking te realiseren.

To reach the overall EU targets, member states must restore at least 30% of habitats covered by the new law (from forests, grasslands and wetlands to rivers, lakes and coral beds) from a poor to a good condition by 2030, increasing to 60% by 2040, and 90% by 2050. In line with Parliament's position, EU countries should give priority to Natura 2000 areas until 2030. Once in a good condition, EU countries shall ensure an area does not significantly deteriorate. Member states will also have to adopt national restoration plans detailing how they intend to achieve these targets.

The law also demands a positive trend in several indicators in forest ecosystems and an additional three billion trees to be planted. Member states will also have to restore at least 25 000 km of rivers into free-flowing rivers and ensure there is no net loss in the total national area of urban green space and of urban tree canopy cover.

<https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240223IPR18078/nature-restoration-parliament-adopts-law-to-restore-20-of-eu-s-land-and-sea>

Voorgestelde doelstellingen voor het natuurinclusief beleidskader

Het hoofddoel van 'natuurinclusief bouwen en inrichten' is: **De biodiversiteit in de gebouwde omgeving beschermen, herstellen en versterken.** Voor biodiversiteit in de gebouwde omgeving zijn vier aandachtspunten die hieraan ten grondslag liggen. De vier onderliggende doelstellingen zijn:

	<p>1. Behoud en bescherming van bestaande natuur Nieuw gerealiseerde natuur is meestal van lagere ecologische waarde dan volgroeide en oudere natuur. Daarom is behoud van waardevolle, bestaande natuur belangrijk. Net als het zo min mogelijk verstoren van de bodem. Daarnaast is bescherming van aanwezige dier- en plantensoorten belangrijk om hen in het gebied te behouden.</p>
	<p>2. Groenstructuren binnen het plangebied en verbinding met de omgeving De meeste diersoorten hebben voordeel van verbondenheid tussen natuur. Zo ontstaat namelijk een voldoende groot leefgebied met toegang tot alle habitateisen. Dat zijn de V's voor het leefgebied: Voedsel, Vocht, Voortplanting/Verblijf, Veiligheid, Verbinding en Variatie. Ook kunnen populaties zo voldoende mengen om gezondheid en voortbestaan te garanderen.</p>
	<p>3. Voldoende ruimte voor diverse natuurtypen Het is belangrijk dat er voldoende ruimte is voor natuur. Dat kan ruimte zijn die exclusief met een natuurfunctie wordt ingericht, zoals natuurvriendelijke oevers of ruimte die meervoudig wordt gebruikt. Bijvoorbeeld een groen dak of recreatiegebieden zoals parken.</p>
	<p>4. Ecologische kwaliteit: habitatrealisatie en basiskwaliteit natuur De keuze van natuurtype en beplanting bepaalt vervolgens de ecologische kwaliteit en diversiteit. Het gaat daarbij om verscheidenheid, het zorgen voor voldoende kwaliteit en om keuzes aan plantsoorten die gezamenlijk zorgen voor een goed leefgebied (habitat) voor doelsoorten.</p>

Figuur 2: Overzicht van doelstellingen voor biodiversiteit in de gebouwde omgeving

De aandachtspunten die behoren bij deze doelstellingen worden in de volgende sectie uiteengezet.

Aandachtspunten bij de doelstellingen voor biodiversiteit

Doelstelling 1: Behoud en bescherming van bestaande natuur

Behoud van waardevolle natuur in het gebied

Bomen en struiken die al een tijd hebben kunnen groeien, en plekken of lijnstructuren waar soorten al langer gebruik van maken, zijn bijna altijd ecologisch waardevoller dan nieuw aangelegde natuur. Ze zijn doorgaans groter, robuuster en goed geworteld, bevatten gaten en kieren waar dieren in kunnen broeden en verblijven, en zijn vaak meer divers en lokaal relevanter, omdat soorten die er goed gedijen er hun plek hebben kunnen vinden en behouden. Dat is waarom in de puntentoekening van dit beleidskader er net zo veel punten worden toegekend aan het behouden van ecologisch waardevolle natuur als voor nieuwe aanplant. Behoud wordt dus beloond en kan ook nog eens kosten besparen, omdat er niets nieuws gerealiseerd hoeft te worden.

Verstoring van de bodem voorkomen

Ook de bodem verdient aandacht. Het zo goed mogelijk behouden van een gezonde bodem en deze zo min mogelijk verstoren in het bouwproces zorgt voor een goede basis tijdens en na realisatie van een project (in plaats van na vele jaren). Het voorkomen van verstoring tijdens het bouwproces (inclusief bouwrijp maken), wordt daarom beloond met punten.

Beschermde soorten

Op een planlocatie zijn er vaak diersoorten (of beschermde planten) die al voor de ontwikkeling gebruik maakten van het gebied en die via wettelijke verplichtingen voor natuurbescherming een beschermde status genieten. Voor deze soorten geldt dat er tijdens en na de ontwikkeling van het gebied continu voldoende leefgebied van goede kwaliteit beschikbaar moet zijn.

Doelstelling 2: Groenstructuren binnen het plangebied en verbinding met de omgeving

Bestaande hoofdgroenstructuur

De hoofdgroenstructuur binnen Drimmelen bestaat uit de huidige ecologische hoofdstructuurlijnen en kerngebieden binnen de gebouwde omgeving. Deze groenstructuurkaarten zijn te vinden in het Groenbeleidsplan. Bij ruimtelijke ontwikkelingen is het van belang dat de huidige groenstructuur (zo veel mogelijk) beschermd en versterkt wordt.

Fijnmazige groenstructuur

Naast de hoofstructuur zijn ook vele fijnmazige verbindingen, zoals bermen en plantvakken, tussen gebieden en hoofdstructuren heel waardevol. Het zorgt ervoor dat allerlei soorten zich gemakkelijk kunnen verplaatsen en dat veel woningen dichtbij groene routes liggen, wat goed is voor de gezondheid van mensen. Deze fijnmazige structuur kan gerealiseerd of behouden worden bij een (her)inrichting of gebiedsontwikkeling.

Doelstelling 3: Voldoende ruimte voor diverse natuurtypen

Voldoende ruimte voor natuur

De richtlijn in de beleidsnota is dat minimaal 50m² groen per woning in het plangebied moet komen. Dit geeft daarmee richting aan de hoeveelheid groen die gerealiseerd moet worden in het plangebied. Het is belangrijk dat deze ruimtereservering vroeg in het ontwerpproces (in het structuurontwerp en schetsontwerp) gemaakt wordt, zodat er voldoende ruimte voor natuur gereserveerd wordt. Zo wordt voldaan aan de richtlijn en wordt voorkomen dat er op een te laat moment grote aanpassingen in het ontwerp nodig zijn om te voldoen aan de verplichting voor natuurinclusief bouwen.

Doelstelling 4: Ecologische kwaliteit: habitatrealisatie

Habitatrealisatie voor doelsoorten

Doelsoorten vertegenwoordigen een leefomgeving die geschikt is voor de doelsoort én een breed palet aan soorten die gebaat zijn bij een soortgelijke omgeving. Ze staan voor maatregelen die wenselijk zijn voor deze hele groep en vormen als soort het 'icoon' of de 'gids' om dit te verbeelden.

Voor Drimmelen is een aantal doelsoorten met een bijbehorend natuurdoeltypen en natuurinclusieve inrichting bepaald. Deze natuurdoeltypen en bijbehorende doelsoorten zijn te vinden in hoofdstuk 5. Het is van belang dat al deze natuurdoeltypen in voldoende mate aanwezig zijn in de gemeente. In een wijk en bij het ontwikkelen van een gebied (bestaande uit meerdere gebouwen en straten) is het de bedoeling dat zo veel mogelijk natuurdoeltypen worden gerealiseerd. Bij kleinere ruimtelijke opgaven en individuele projecten zal dit doorgaans een deel van de natuurdoeltypen en soorten zijn.

De natuurinclusieve maatregelen waaruit gekozen kan worden, zijn geselecteerd vanuit deze vier doelstellingen met de bijbehorende aandachtspunten. Deze lijst is te vinden in hoofdstuk 5 en in bijlage 2 "Toetsingsformulier en inrichtingsmaatregelen natuurinclusief Drimmelen".

Normen voor de natuurinclusieve beleidsnota

Voor natuurinclusief bouwen en inrichten hanteren we twee normen. Deze normen vatten de doelstellingen samen.

Norm 1. Groennorm van 50m² openbaar groen per woning

De eerste doelstelling is een groennormering. Verplicht is dat in ieder project 50m² openbaar groen per woning wordt gerealiseerd. Dit groen sluit aan bij groenblauwe structuren in de omgeving en zorgt waar mogelijk voor verbindingen binnen het plangebied. Bestaand groen met ecologische waarde wordt zo veel mogelijk behouden.

$$\frac{\text{groen in openbare ruimte in m}^2}{\text{aantal woningen}} \geq 50\text{m}^2$$

Deze beleidsnota bevat als bijlage een lijst met natuurinclusieve maatregelen die als 'groen' gerekend mogen worden. Deze lijst is opgenomen in bijlage 2 "Toetsingsformulier en inrichtingsmaatregelen natuurinclusief Drimmelen".

Let op: dit groen is niet hetzelfde als wat er onder 'groen' wordt verstaan in het omgevingsplan (voorheen: bestemmingsplannen). Voor natuurinclusief bouwen en inrichten telt verharding, bijvoorbeeld bij speelvoorzieningen, voet- en fietspaden, opritten, nutsvoorzieningen en calamiteitendoorgangen niet mee. Uitzonderingen worden gemaakt als voorzieningen een bijdrage leveren aan de natuurwaarden, zoals natuurlijke verharding (zand, grind, schelpen), ecologische wadi's en vijvers en nutsvoorzieningen voorzien van een groen dak.

Norm 2. Hoogwaardig habitat voor doelsoorten

De tweede doelstelling is dat er voldoende habitat (leefgebied) voor doelsoorten gerealiseerd wordt. Dat betekent dat er hoogwaardige maatregelen moeten worden ingepast en dat deze gezamenlijk zorgen voor de verschillende habitatvoorwaarden van de gekozen doelsoorten die passen bij het gebied en de omgeving. Om te bepalen wat 'voldoende' is, hanteren we een puntensysteem, waarbij verschillende maatregelen punten opleveren. Hiervoor geldt het volgende:

1. Het plangebied moet een hoogwaardig habitat voor minimaal één, twee of drie doelsoorten bevatten. Dit aantal hangt af van de grootte van het plangebied:
  - Kleine projecten (plangebied < 1.000 m²) één doelsoort;
  - Middelgrote projecten (plangebied 1.000-10.000 m²) twee doelsoorten;
  - Grote projecten (plangebied > 10.000 m²) drie doelsoorten.

Deze doelsoorten sluiten aan bij de lokale natuurtypen. Er zijn vijf soortencategorieën: gebouwbewonend, boom-bewonend, aan struweel gebonden, aan bloemrijk grasland gebonden of aan water en oevers gebonden.

2. Voor gebouwbewonende soorten geldt dat er minimaal één verblijfplaats per 100m² bebouwd oppervlak gerealiseerd moet worden;
3. Voor iedere 100 m² plangebied moet minimaal 2 punten worden behaald. Deze punten kunnen worden behaald door maatregelen te selecteren uit de maatregelentabel. Het gaat er daarbij om dat inrichtingsmaatregelen worden gekozen die passen bij de gekozen doelsoort (de 5 V's).

3. Methodiek

De werkwijze

Met deze nota en het bijbehorende puntensysteem kan in een aantal stappen voldaan worden aan de verplichting voor natuurinclusief bouwen en inrichten. Deze worden hier samengevat en vervolgens nader toegelicht.

1. Bepaal de projectcategorie en aantal doelsoorten

De grootte van het plangebied bepaalt in welke categorie een project valt. De projectcategorie bepaalt het aantal doelsoorten waarvoor een habitat gerealiseerd moet worden.

2. Bepaal het aantal punten dat behaald moet worden en het aantal verblijfsplekken

Ieder project moet een minimaal aantal verblijfsplaatsen realiseren en punten behalen om te voldoen. Aan de hand van de grootte van het plangebied wordt het aantal te behalen punten bepaald. Voor iedere 100m² plangebied moeten minimaal 2 punten behaald worden. Voor gebouwbewonende soorten geldt dat er per 100 m² bebouwd oppervlak minimaal één verblijfplaats moet worden gerealiseerd.

3. Onderzoek de locatie en selecteer doelsoorten. Selecteer maatregelen.

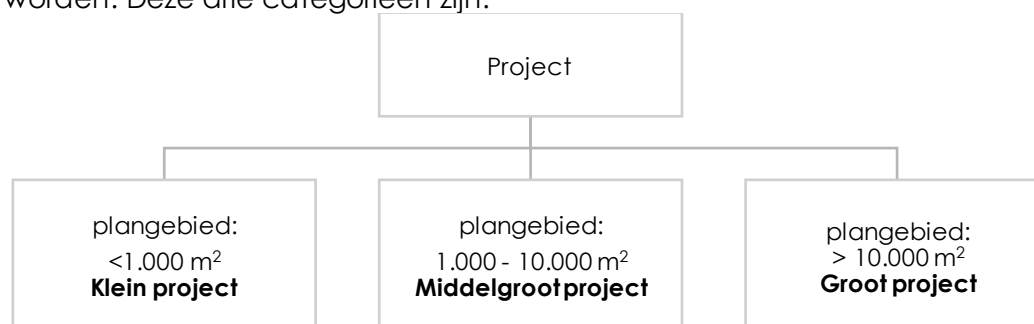
Op basis van de locatie van het projectgebied en gekozen doelsoorten, kunnen relevante natuurinclusieve maatregelen geselecteerd worden waar punten mee behaald worden. Daarnaast moet ook de doelstelling van 50m² per woning als verplichting worden meegenomen.

4. Ontwerp het plan en stel de stukken op voor plantoetsing

Bij de aanvraag Omgevingsvergunning, wijziging Omgevingsplan en bij projectvoorstellen vanuit de gemeentelijke organisatie, moet inzicht worden gegeven hoe voldaan zal worden aan het kader. Een initiatiefnemer dient hier een toetsingsformulier voor in te vullen. Dit formulier is te vinden in bijlage 2.

Bepaling projectcategorie

Voor natuurinclusief bouwen en inrichten worden projecten – op basis van grootte van het plangebied - ingedeeld in drie categorieën. De verdeling is gebaseerd op de inzichten van diverse woningbouwontwikkelingen binnen Drimmelen. De projectcategorie bepaalt het aantal doelsoorten waarvoor gebouwd en ingericht moet worden. Deze drie categorieën zijn:

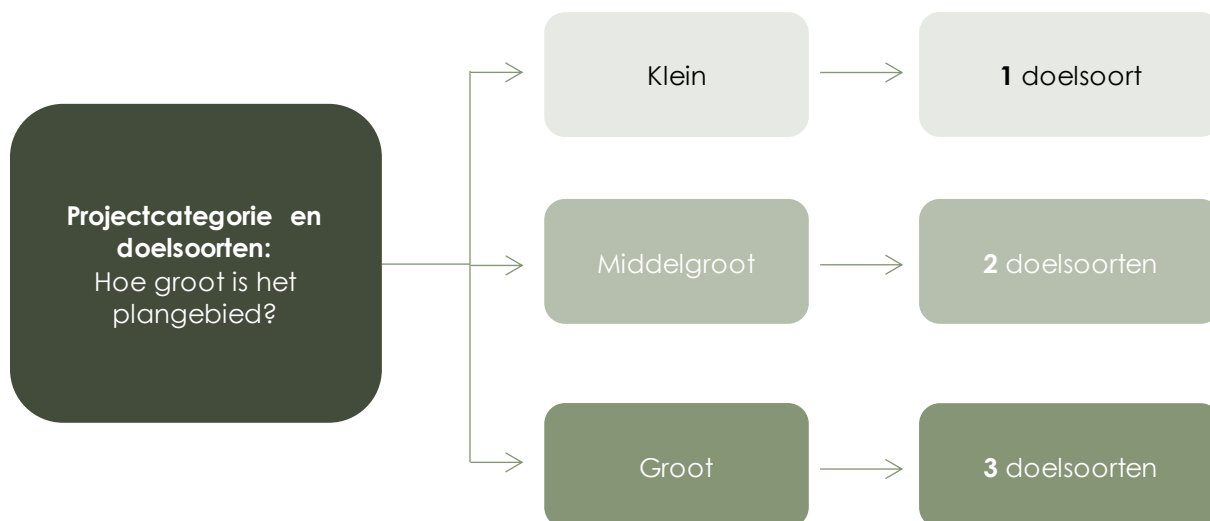

Figuur 3: Projectcategorieën

Bepaling aantal doelsoorten

Het aantal soorten waarvoor een habitat gerealiseerd moet worden, wordt bepaald op basis van de projectcategorie. Een klein project moet minimaal één doelsoort faciliteren, een middelgroot project twee, en grote projecten minimaal drie. Een goede leefomgeving realiseren voor meer dan dit minimale aantal soorten is nog beter, mits er voor iedere soort steeds een zo compleet mogelijke habitat met alle voorwaarden voor een goede leefomgeving per diersoort wordt gerealiseerd.

Figuur 4: Soorten per projectcategorie

4. Doelsoorten en natuurtypen

De keuze van doelsoorten

Om invulling te geven aan natuurinclusief bouwen, zijn een aantal doelsoorten geselecteerd. Deze doelsoorten representeren natuurtypen en maatregelen die wenselijk zijn om de biodiversiteit in onze gemeente te versterken. De keuze voor de doelsoorten is gemaakt aan de hand van meerdere richtlijnen die samen tot een compacte en toch complete lijst leiden met soorten die staan voor een basiskwaliteit natuur en met lokaal relevante soorten die de unieke kwaliteit van de lokale natuur vertegenwoordigen. Het is dus niet zo dat elke aparte doelsoort aan elk van deze richtlijnen moet voldoen, maar de doelsoorten zijn gezamenlijk dekkend als vertegenwoordigers van verschillende natuurtypen die gewenst zijn binnen Drimmelen.

De richtlijnen zijn als volgt:

- Een doelsoort stelt eisen aan zijn omgeving voor bepaalde typen natuur;
- Een doelsoort heeft inrichtingseisen die gerealiseerd kunnen worden in een bouwopgave;
- Een doelsoort is een indicator voor de effectiviteit van inrichting en beheer;
- Een doelsoort geeft een streven aan en is haalbaar op korte of lange termijn (>10 jaar);
- Een doelsoort is lokaal mogelijk aanwezig en een beschermde soort voor wettelijke natuurbescherming;
- Een doelsoort spreekt aan bij publiek of heeft een hoge 'aantrekkelijkheidsfactor';
- Een doelsoort kan een provinciale of landelijke doelsoort zijn;
- Een doelsoort is eerder benoemd als doelsoort voor de gemeente.

De doelsoorten die gekozen zijn, staan in overzicht 1. Ze passen bij de waterrijke omgeving en het landelijke karakter van Drimmelen en zijn er al waargenomen.

Doelsoorten en natuurtypen

Iedere doelsoort staat voor een bepaald type natuur. Deze natuur moet in voldoende mate aanwezig zijn in de inrichting van de omgeving wil de soort er een goed leefgebied (habitat) vinden. Door natuurinclusief te bouwen, kunnen deze natuurtypen als groene inrichtingsmaatregelen worden meegenomen in het ontwerp. Soms is deze natuur al aanwezig, en is het belangrijk dat de natuur behouden blijft, en op andere locaties zal deze natuur toegevoegd moeten worden aan het ontwerp van de gebouwen en omgeving. In het overzicht op de volgende pagina worden de doelsoorten gerelateerd aan de natuurtypen en natuurinclusieve maatregelen die voor hun habitat (leefomgeving) het belangrijkste zijn.

Werkwijze selectie doelsoorten

Voor ieder project waarvoor deze beleidsnota van toepassing is, zullen doelsoorten geselecteerd moeten worden die passen bij de locatie en bouwplannen. In de bijbehorende inspiratiegids zijn alle doelsoorten beschreven, voorzien van extra informatie en zijn natuurinclusieve maatregelen opgenomen. De inspiratiegids is opgenomen in bijlage 1.

Het kiezen voor een niet-geselecteerde doelsoort

Het kan voorkomen dat er, bijvoorbeeld na een uitgevoerd ecologisch onderzoek, aanleiding is om een doelsoort te kiezen die niet op de lijst van soorten staat (overzicht 1).

In dat geval is het belangrijk om overleg te plegen met de gemeente om te bespreken of dit een optie is. Bij de motivatie voor de keuze van deze soort moet worden uitgelegd waarom deze soort is geselecteerd, welke inrichtingsmaatregelen worden genomen om de soort te ondersteunen en hoe daarbij wordt voldaan aan de vijf V's (Verblijf en Voortplanting, Voedsel, Veiligheid en Verbinding). Een aparte uitgebreide motivering dient hiervoor aangeleverd te worden.

	Gewone dwergvleermuis Groene en blauwe verbindingen door bomenrijen en waterlijnen, en vleermuisverblijven in gebouwen.
	Weidehommel Bloemrijke tuinen, gevels en daken.
	Egel Veilige grondverbindingen, toegankelijk water en gezond bodemleven.
	Huismus Groene tuinen en broedplaatsen in (grondgebonden) woningen.
	Zanglijster Aanplant van extra bomen en parken.
	Grote bonte specht Behoud van (oude) bomen.
	Rietzanger Water met rietkragen
	Bruine kikker Poelen en een veilige verbinding tussen water en land.
	Gewone oeverlibel Natuurvriendelijke oevers.
	Koninginnenpage Aansluiting bij het buitengebied.

Overzicht 1: Doelsoorten, natuurtypen en maatregelen

5. Natuurinclusieve maatregelen

Doelsoorten en natuurinclusieve maatregelen

De gekozen doelsoorten bepalen welke natuurinclusieve maatregelen onderdeel moeten zijn van de inrichting van de leefomgeving en van de bebouwing. Zo zorgen we met iedere ruimtelijke opgave voor ecologische kwaliteit. Het zijn maatregelen die doelsoorten nodig hebben, uitgedrukt in V's (Verblijf en Voortplanting, Voedsel, Veiligheid en Verbinding). In de inspiratiegids worden de maatregelen per doelsoort toegelicht. In het toetsingsformulier worden de gekozen maatregelen opgenomen en kan worden gekeken of er voldoende punten worden behaald. De maatregelen in de maatregelentabel zijn allemaal voorzien van een omschrijving en, waar nodig, van relevante richtlijnen voor toekenning van de punten.

3.2 Heesters in meerdere soorten

Drie of meer (bij voorkeur) inheemse soorten. Bij insecten als doelsoort: nectarrijke struiken met een rijke variatie aan voedsel. Kies uit diverse inheemse soorten. Bij voorkeur worden deze in clusters van 15 m² of meer geplant, met een goede groeiplaats onder- en boven de grond. Houden waarbij rekening wordt gehouden met hoe groot een heester kan worden zonder beheer, waardoor deze extensief beheerd kan worden. Houd hierbij wel rekening met veiligheid.

Het aantal punten per maatregel is bepaald op basis van de ecologische waarde die de maatregel oplevert. Verschillende ecologen vanuit een kerngroep uit o.a. gemeente Tilburg, Delft en Leiden, ecologisch experts van adviesbureau Nest Natuurinclusief, als ook de groenbeleidsmedewerkers van Gemeente Drimmelen hebben mede bepaald wat dit aantal zou moeten zijn.

De volledige maatregelentabel is opgenomen in bijlage 2 "Toetsingsformulier en inrichtingsmaatregelen natuurinclusief Drimmelen".

6. Het toetsingssysteem en formulier

In het toetsingsformulier wordt de projectinformatie ingevuld en kunnen verschillende doelstellingen worden toegelicht. Vervolgens worden de natuurinclusieve maatregelen gekozen. Zodoende kan direct worden gezien of wordt voldaan aan de groennorm en voldoende punten worden behaald. Het toetsingsformulier is opgenomen in bijlage 2. Het beleid rondom natuurinclusief bouwen is daarnaast raadpleegbaar via de gemeentelijke website.

Benodigde informatie

Voor de aanvraag van een Omgevingsvergunning of wijziging Omgevingsplan dienen de volgende data en stukken aangeleverd te worden:

1. Projectinformatie:

- Naam project
- Naam initiatiefnemer / ontwikkelaar
- Naam (ecologisch) adviseur
- Locatie plangebied (adres)
- Grootte van het plangebied in m²
- Bebouwd oppervlak (footprint) in m²
- Aantal doelsoorten
- Kwalitatieve doelen
- Selectie doelsoorten

2. Tabel met keuze maatregelen, verblijfsplekken en m² oppervlak per maatregel

- Tabel met natuurinclusieve inrichtingsmaatregelen;
- Tabel met nest- en verblijfplaatsen;
- Checklist met voorwaarden voor het leefgebied van doelsoorten.

3. Plankaart na-situatie

- Groene inrichtingsmaatregelen met inzicht in hoeveel vierkante meter van iedere maatregel waar in het gebied zal komen;
- Verblijfplaatsen op een overzichtskaart met aantallen per type verblijfplaats en gevelaanzichten;
- Eventueel verlichtingsplan bij vleermuizen
- Plankaart met de aansluiting bij de omgeving.

Plantoetsing

Voor de plantoetsing ondernemen we de volgende stappen:

1. Toets op compleetheid van aangeleverde documentatie;
2. Toets op voldoende doelsoorten en voldoende natuurinclusieve maatregelen;
3. Controle of maatregelen op plankaart ingetekend zijn en overeenkomen met de opgegeven aantallen in de tabel;

Initiatieffase en omgevingstafel

Om initiatiefnemers op tijd te informeren over de verplichting om natuurinclusief te bouwen, benoemen we dit in het eerste contact bij de interne intaketafel. In de vervolgpoces moeten de bovenstaande stukken worden aangeleverd. Het college beoordeelt of de voorgestelde natuurinclusieve maatregelen uiteindelijk voldoende bijdragen aan het versterken van de biodiversiteit.

7. Juridische borging, aanpasbaarheid en flexibiliteit van deze nota

Planologische inbedding

Inmiddels is op 1 januari 2024 de Omgevingswet in werking getreden. De bestaande bestemmingsplannen vallen inmiddels onder het omgevingsplan van rechtswege. Uitgangspunt is dat we natuurinclusief bouwen opnemen in het omgevingsplan. Het opstellen van een Omgevingsplan conform Omgevingswet gaat echter nog jaren duren. We hanteren daarom twee sporen voor de inbedding van natuur inclusief bouwen. We splitsen het op in:

1. Het omgevingsplan en natuurinclusief bouwen;
2. Het vaststellen van een beleidsregel.

We lichten beide sporen toe.

Het omgevingsplan en natuurinclusief bouwen

Natuur inclusief bouwen kan in principe relatief eenvoudig in het Omgevingsplan geïmplementeerd worden. Het toetsingscriterium in het Omgevingsplan is 'een evenwichtige toedeling van functies aan locaties' (artikel 4.2 Omgevingswet). Dit is een ruim criterium waarbinnen beperkingen uit de huidige bestemmingsplannen, zoals toelatingsplanologie en regels die ruimtelijke relevantie hebben, wegvallen en daarom actieve verplichtingen die geen ruimtelijke relevantie hebben opgenomen kunnen worden. Natuurinclusief bouwen wordt daarmee als beoordelingscriterium gekoppeld aan de bouwactiviteit.

Wij kiezen bij het opstellen van een Omgevingsplan voor een gebiedsgerichte en dus gefaseerde omzetting van de huidige bestemmingsplannen die in eerste instantie onderdeel zijn van het Omgevingsplan van rechtswege. Gefaseerd werken we dus naar het definitieve Omgevingsplan. De focus is om dit traject in 2030 afgerond te hebben. Dit betekent dus dat ook natuurinclusief bouwen tot 2030 gefaseerd in de gemeente ingevoerd kan worden en in eerste instantie maar een beperkt, weliswaar uitdijend, voor een aantal gebieden geldend is. Kortom, dit traject zorgt voor de lange termijn voor borging van natuurinclusief bouwen.

Beleidsregel Natuurinclusief bouwen

Voor de korte termijn bestaat een wettelijke oplossing in de vorm van het opstellen van beleidsregels (artikel 4:81 Awb) die als motivering aan een buitenplanse omgevingsactiviteit of wijziging Omgevingsplan verbonden kunnen worden (artikel 4:82 Awb). Deze wettelijk optie wordt bijvoorbeeld ook in de gemeenten Arnhem en Groningen toegepast. De beleidsregel bestaat dan feitelijk uit de regeling natuurinclusief bouwen. Deze beleidsregel verklaren we van toepassing op ontwikkelingen waarvoor een aangepast ruimtelijk kader nodig is. Dat betekent dat een beoogde ontwikkeling niet kan worden uitgevoerd binnen een bestaand ruimtelijk kader. Daardoor kunnen projecten die niet passen binnen het Omgevingsplan gebonden worden aan de beleidsregel. In principe geldt dit daarom voor alle nieuwbouwprojecten van enige omvang in de gemeente. Daarmee wordt natuurinclusief bouwen onderdeel van het nieuwe ruimtelijk kader waarmee de beoogde ontwikkeling mogelijk wordt gemaakt. De betreffende beleidsregel is opgenomen in bijlage 3 "beleidsregel natuurinclusief bouwen en inrichten 2025".

Overgangsregeling

Voor projecten waar met ontwikkelende partijen al een anterieure grondexploitatie overeenkomst kostenverhaal is afgesloten, geldt deze regeling niet. We zullen echter samen met de ontwikkelaar bekijken hoe we eventuele inrichtingsplannen kunnen vormgeven om ze in de geest van de regeling te brengen. Hierbij zoeken we naar quick wins die snel resultaat oplevert, aansluiten bij de natuurinclusieve doelstellingen, maar geen of zeer beperkte vertraging oplevert. Voor projecten waar nog geen anterieure grondexploitatieovereenkomst is afgesloten, geldt na vaststelling deze regeling wel.

Toezicht en handhaven

Na vergunningverlening is het van belang om toe te zien op de juiste toepassing. Omdat natuurinclusiviteit een integraal onderdeel is geworden van nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen, biedt dit ook mogelijkheden voor handhaving. Natuurinclusieve maatregelen worden uiteindelijk opgenomen in het bestek of inrichtingstekening dat na oplevering kan worden gecontroleerd.

Lerend systeem

In de loop van de tijd geven de verschillende projecten die ingediend worden inzicht in de keuze voor doelsoorten, de haalbaarheid van de voorwaarden en de groennorm. Daarvan willen we leren en kan het systeem, waar nodig, aangepast worden. Na inwerkingtreding van dit beleid evalueren we na twee jaar, tenzij er noodzaak is om dit eerder te doen.

Participatie

Om na te gaan of de nota natuurinclusief bouwen en inrichten (ecologisch) toepasbaar en (financieel) haalbaar is, hebben we gedurende het traject verschillende klankbordsessies gehad met projectontwikkelaars en groenpartners. Aan Zwaluwe Bouw, Maas-Jacobs en Heijmans/Van Wanrooij is advies gevraagd, en is de systematiek van het kader toegepast op enkele projecten. Met de Madese Natuurvrienden en Kiemkracht zijn doelsoorten en natuurinclusieve maatregelen bekeken. Zowel projectontwikkelaars en groenpartners hebben in meerdere sessies input en feedback geleverd. Deze input is grotendeels verwerkt.

Afwijkingsmogelijkheden

Afwijken van de verplichtingen zoals de groennorm of het minimaal aantal te behalen punten, is alleen toepasbaar bij inbreidingslocaties of bij de ontwikkeling van kleinschalige ruimte-voor-ruimtekevels. Aanvrager doorloopt de volgende stappen:

- o Wanneer de groennorm of het minimum aantal punten niet behaald kan worden, dient aanvrager dit te bespreken met de contactpersoon binnen de gemeente.
- o Afwijken van de groennorm kan op de volgende wijze. Aanvrager mag hierbij een eigen invulling geven aan hoe de 50 m² groen alsnog behaald kan worden.
  - o Het missende oppervlak aan natuur kan gerealiseerd worden op het eigen terrein (tuin) of op of aan gebouwen (daken en gevels) binnen het plangebied.
  - o Het missende oppervlak aan groen kan gerealiseerd worden met halfverharding / groene parkeerplaatsen. Deze tellen voor 50% mee.
  - o Het missende oppervlak aan groen kan gerealiseerd worden in de nabijheid van de projectlocatie, bij voorkeur in dezelfde straat of buurt.
  - o Het missende oppervlak aan groen kan gerealiseerd worden op een door de gemeente aangewezen locatie.

- Er kan een financiële compensatie afgesproken worden. Deze bijdrage wordt gebruikt voor natuurinclusieve maatregelen in de gemeente.
- Als ook op bovengenoemde wijze het resterende oppervlak groen niet behaald kan worden, dan kan het college bij zwaarwegende belangen besluiten de verplichting (gedeeltelijk) kwijt te schelden.

8. Definities

Hier volgen de definities van een aantal van de gebruikte termen in dit document.

Bebouwd oppervlak

Het bruto vloeroppervlak van het hoofdgebouw.

Biodiversiteit

Biodiversiteit staat voor soortenrijkdom. Het gaat daarbij om verscheidenheid aan genen, soorten (populaties) en ecosystemen (gemeenschappen). Ecologische waarde ontstaat door veel verschillende soorten en lagen van veelal inheemse plantensoorten die samen als robuust ecosysteem werken. Enkel bomen en gras geeft weinig biodiversiteit; juist verscheidenheid aan plantensoorten zorgt voor o.a. voedsel en veiligheid voor heel veel diersoorten. Het behouden en versterken van biodiversiteit is gericht op het toepassen van een variëteit aan soorten en mogelijkheden.

Doelsoorten

Om de biodiversiteit te stimuleren zijn een aantal doelsoorten geselecteerd die ieder een eigen rol vervullen. Door voor deze soorten gericht een habitat te realiseren, wordt de omgeving geschikt voor veel meer soorten die gebruik maken van dezelfde natuurtypen, en wordt er aandacht besteed aan verschillende aspecten die zorgen voor een goede kwaliteit natuur en veel biodiversiteit in het gebied. De doelsoort dient als een indicator voor de kwaliteit van een bijbehorend natuursysteem. Na verloop van tijd kunnen op basis van diens aanwezigheid conclusies worden getrokken over het succes van de gebiedsgerichte aanpak.

Ecologische V's

Met de ecologische V's worden de habitatvoorwaarden bedoeld die een soort nodig heeft om een geschikte leefomgeving te hebben. Het gaat daarbij veelal om Voedsel, Verblijfplaatsen en Voortplantingsplaatsen, Verbindingen en Veiligheid.

Fijnmazige structuur

De fijnmazige structuur bestaat uit de lijnen van natuur (water en groen) tussen de hoofd groenstructuren. Het zijn daarmee vaak de kleinere wijkstructuren en velden en plantsoenen.

Habitat

Een habitat, leefgebied of leefomgeving omvat alle mogelijke plaatsen waar een bepaald organisme voorkomt. Een habitat bestaat uit de biotische en abiotische eisen van het organisme, oftewel: de onderdelen in de leefomgeving die gezamenlijk nodig zijn om een soort zich thuis te laten voelen en te vestigen.

Hoofd groenstructuur

De hoofd groenstructuur bestaat uit de belangrijkste groengebieden en verbindingslijnen in de gemeente. Het doel is een aaneengesloten netwerk van groen met voldoende diversiteit en kwaliteit.

Natuur

Natuur kan binnen deze nota worden opgevat als gebieden in stedelijke en dorpse omgevingen die de thuisbasis zijn van planten en dieren. Natuur is niet alleen toegewijde recreatieve ruimte zoals openbare parken, maar ook andere soorten informele groene ruimtes, bijvoorbeeld groene straatgezichten, daktuinen, groene gevels en (gemeenschaps)tuinen waarbij ecologische kwaliteit wordt behaald.

Natuurinclusief bouwen en inrichten

Natuurinclusief bouwen is een vorm van duurzame ruimtelijke ontwikkeling waarbij een bouwwerk en de omgeving tezamen bijdragen aan de lokale biodiversiteit en natuurwaarden. Het zorgt dus voor een plus ten opzichte van de eerdere situatie. Natuurinclusief bouwen en inrichten zorgt er tezamen voor dat bewoners natuurinclusief kunnen wonen.

Natuurtypen

Natuurtypen bestaan uit biotische en abiotische factoren (levende organismen en bijvoorbeeld water, zand en stenen). In stedelijk gebied zijn o.a. water en bijbehorende oevers zoals bijvoorbeeld vijvers en sloten, bomen, parken en zomen, bloemrijk grasland, gazon, en steeds vaker ook groene daken en gevels. Deze natuurtypen kunnen worden gebruikt voor het afstemmen van afspraken over natuurbeheer, ruimtelijke ontwikkeling en milieu, zodat de nagestreefde natuurkwaliteit gerealiseerd kan worden.

Natuurdoeltypen

Gewenste natuurtypen die waardevol zijn voor de biodiversiteit in een gebied.

Nieuwbouw

Het nieuw bouwen van een bouwwerk zoals bedoeld in hoofdstuk 4 van het Besluit bouwwerken leefomgeving.

Plangebied

Een plangebied is een terrein waar een overheid samenhangende opvattingen of regels voor vastlegt. Voor natuurinclusief bouwen en inrichten staat het gelijk aan het gebied binnen de plangrenzen zoals aangeduid vanuit ruimtelijke ordening.

Transformatie

Functiewijziging van bestaande bebouwing (bijvoorbeeld van kantoor naar woning)

---

9. Bronnen en verwijzingen

- **Omgevingswet:** <https://www.dirkzwager.nl/omgevingswet/wettekst/hoofdstuk-1-algemene-bepalingen/afdeling-12-toepassingsgebied-en-doelen/13-maatschappelijke-doelen-van-de-wet/>
- **Flora & Fauna-activiteit voor wettelijke natuurbescherming:**
<https://iplo.nl/regelgeving/regels-voor-activiteiten/activiteiten-natuur/flora-en-fauna-activiteit/rijksregels/>
- **EU Natuurherstelwet Artikel 6:** Herstel van stedelijke ecosystemen <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022PC0304>
- Coalitieakkoord Gemeente Drimmelen 2022 – 2026
- Integraal groenbeleidsplan 2017 – 2026
- Programma Wonen 2030 – Drimmelen Groeit, maart 2022

Colofon

Dit document is een uitgave van Nest Natuurinclusief.
Opgesteld in opdracht van Gemeente Drimmelen.

Auteurs:

Ingrid Sloots | Natuurinclusief adviseur

Tim Tabak | Adviseur natuurinclusieve gebiedsontwikkeling

Daan Posthouwer | Ecologisch adviseur

Stef de Horde | Design en communicatie

Alex van der Zwaluw | beleidsmedewerker klimaatadaptatie & biodiversiteit, Drimmelen

© Nest Natuurinclusief B.V.

Niets uit dit document mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt in enige vorm zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Nest Natuurinclusief B.V. nog mag het zonder dergelijke toestemming worden gebruikt voor enig ander werk dan waarvoor het is vervaardigd, behoudens schriftelijk anders overeengekomen.

Het was niet mogelijk om van alle afbeeldingen de oorspronkelijke eigenaar te achterhalen. Mocht u van mening zijn dat een afbeelding onterecht zonder toestemming is opgenomen verzoeken wij u contact op te nemen met de auteur.